

<https://doi.org/10.70728/b.series.v08.i04.137>

AHMAD YASSAVIY IJODIDA ME'ROJ TALQINI

Umurova Nigina Raximovna
BuxDU tayanch doktranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada me'roj hodisasining tarixiy ildizlari, tasavvufiy talqini ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqot ishida me'roj voqeasi nafaqat ilohiy-tarixiy hodisa sifatida, balki Ahmad Yassaviy tafakkurida va ijodida aks etishi, tasavvuf yo'liga kirgan inson ruhiy kamolotining ramziy ma'noda yuksalishi talqin etiladi. Muallif she'rlarida Isro va Me'roj voqeasining tafsilotlari bilan birga, uning insoniyat uchun muhim ahamiyat kasb etganligi hamda buni turkiy adabiyotga ilk marta Ahmad Yassaviy olib kirganligi maqolada asoslab briladi.

Kalit so'zlar. Tasavvuf, so'fiy, solik, Isro, Me'roj, hadis.

Аннотация. В данной статье с научно-теоретической точки зрения анализируются исторические истоки события Миладжа и его суфийская интерпретация. В исследовании событие Миладжа рассматривается не только как божественно-историческое явление, но и как отражение в мировоззрении и творчестве Ахмада Яссави, а также как символ духовного восхождения человека, вступившего на путь суфизма. В статье обосновывается, что в поэзии автора наряду с подробностями событий Исра и Миладжа раскрывается их значимость для человечества, а также утверждается, что именно Ахмад Яссави впервые ввёл данную тему в тюркскую литературу.

Ключевые слова: тасаввуф, суфий, салик, Исра, Миладж, хадис.

Abstract. This article provides a scientific and theoretical analysis of the historical roots of the Mi'raj event and its Sufistic interpretation. The study examines the event of Mi'raj not only as a divine-historical phenomenon, but also as reflected in the worldview and works of Ahmad Yassavi, interpreting it as a symbolic ascent of the human soul on the path of spiritual perfection in Sufism. The article substantiates that, alongside the detailed description of the events of Isra and Mi'raj in the author's poetry, their significant importance for humanity is revealed, and it is argued that Ahmad Yassavi was the first to introduce this theme into Turkic literature.

Keywords: Sufism, Sufi, salik, Isra, Mi'raj, hadith.

Ahmad Yassaviy ijodiga islomiy, tasavvufiy mavzular ko‘lamining kengligi jihatdan musulmon xalqlari adabiyotida alohida fenomenal hodisa sifatida qaraladi. Islom tafakkuri va tarixida me‘roj voqeasi alohida o‘rin egallar ekan, Ahmad Yassaviy ham o‘z hikmatlarida me‘roj mavzusiga murojaat etib, ushbu hodisaning tafsilotlarini ham zohiriy, tarixiy jihatdan bayon etadi, ham botiniy ma‘nolarini so‘fiyning ruhiy-ma‘naviy yukasilishi sifatida o‘z hikmatlarida mujassam etadi. Me‘roj nafaqat payg‘ambar hayotlaridagi muhim voqea, balki butun insoniyat uchun ilohiy yaqinlik, ruhiy kamolot ramzidir. Ushbu hodisa haqida Qur‘onning Isro surasi, 1-oyatida bayon etilgan: “O‘z bandasini kechasi Masjidul Haromdan atrofni barakali qilganimiz Masjidul Aqsoga mo‘jizalarimizni ko‘rsatish uchun sayr qildirgan Zot pok bo‘ldi. Albatta, U eshtguvchi va ko‘rguvchi zotdir”. “Isro” – arabcha “asro” so‘zidan olingan bo‘lib, “tunda yurgizdi” degan ma‘noni anglatadi, payg‘ambarimiz Muhammad alayhissalom Allohning huzuriga ko‘tarilishlaridan oldin, Allohning inoyati bilan tunda Quddusdagi Masjidul Aqsoda sayr qilganlar. Albatta, Isro va Me‘roj hodisalari payg‘ambarga in‘om etilgan eng buyuk mo‘jizalardan biridir. Shuningdek, ushbu voqea xususida Qur‘oniKarimning “Najm” surasi, 13-17-oyatlarida ham bayon etilgan. Xususan, suraning 13-16-oyatlarida:”Va darhaqiqat, uni boshqa safar ko‘rdi. Sidtarul muntaha(tugash daraxt) oldida. Uning huzurida ma‘vo jannati bor. O‘shanda, u(daraxt)ni o‘raydigan narsa o‘rab turibdi”, - deb keltirilgan. Tafsirda aytilishicha, oyatda “uni ko‘rdi” deb muqarrab farishta Jabroil alayhissalom nazarda tutiladi. Payg‘ambarimiz Jabroil farishtani me‘roj kechasida o‘z holida, o‘z ko‘rinishida ko‘rdilar, shuningdek, me‘roj tunida sidratul muntahaga ko‘tarildilar, daraxtning bunday nomlanishiga sabab “sidra”-daraxt, muntaha-tugash demakdir, osmonda farishtalar faqat o‘sha daraxtgacha bora oladilar xolos. Undan nariga o‘tolmaydilar. U tomonda nima mavjudligini hech kim bilmasligi tafsirlarda bayon etiladi. [20;630] Oyat sharhida tugash daraxti oldida ma‘vo jannati – taqvodorlarga va‘da qilingan jannat borligi aytiladi. Shuningdek, Imom Ahmad ibn Mas‘uddan qilingan rivoyatda Isro va Me‘roj kechasi Payg‘ambarimiz o‘sha tugash taraxtiga borib yetganliklari, uning yettinchi osmonda ekanligi va barcha narsalar unga yetib to‘xtashi haqida aytiladi. O‘shanda Rasulimizga besh vaqt namoz, “Baqara” surasining oxirgi oyatlari, ummatlardan Allohga sherik keltirmaganlari mag‘firat etilishi xabar beriladi. Me‘roj voqeasi aslan ancha keng, u tunda Payg‘ambarimiz ko‘pgina g‘aroyib hodisalarni boshdan kechirganlar. Islom ensiklopediyasida me‘roj tuni Buroq nomli ot bilan Jabroil alayhissalom boshchiliklarida osmonga ko‘tarilganlarida har bir qavatda o‘zlaridan oldin o‘tgan yirik payg‘ambarlar bilan suhbatda bo‘lganliklari va jannat hamda do‘zaxni ko‘rganliklari aytiladi. Ushbu ilohiy hodisa haqida mutasavviflar turlicha fikrlar bildirishgan. Xususan, me‘roj sayri suluk, so‘fiy qalbining ko‘tarilishi, oshiqning o‘z mashuqiga yetishi kabi, yuksak ruhiy maqom sifatida ham

sharhlanadi. Ibn Arabiyning “Futuhot ul-makkiya” asari Isro va Me’roj bobida me’roj botiniy ma’noda bandani Alloh bilan birlashtiruvchi oliy hodisa ekanligi ta’kidlanadi. Hujviriyning “Kashf ul-mahjub” asarida muallif me’rojni inkor qiluvchilarga qarshi dalillar keltiradi. Shuningdek, bu hodisaning ruh va jism bilan sodir bo’lganligini aytadi. Me’rojning payg’ambarga berilgan buyuk sharaf ekanligi va u inkor etilmasligini bayon qiladi. Isro va Me’roj tasavvufda zohiriy ma’noda tarixiy va mo’jizaviy voqea, botiniy ma’noda esa so’fiy qalbining safari, ruhiy kamolot ramzidir.

Ahmad Yassaviy hikmatlarida me’roj hodisasiga alohida bob bag’ishlagan. Shoir “Me’rojnoma”da nafaqat u g’aroyib tun tafsilotlarini, balki payg’ambarimizga nisbatan yuksak hurmat va muhabbatini ham poetik, go’zal ifodalaydi. Hikmatlardagi hikoyati me’rojning dastlabki misralaridan fikrimiz isbotini ko’rishimiz mumkin:

Ayo do’stlar, bayon aylay Haq rasuldin,

Ummat bo’lsang eshtib durud ayting, do’stlar.

Ul “rahmatan lil olamin” juzvu kullidin,

Ummat bo’lsang eshtib durud ayting, do’stlar. [2;71]

Qalbi uyg’oq insonlarga murojaat bilan boshlangan ushbu hikmatda so’fiy shoir Allohning rasuli haqida suhbatga chorlar ekan, shu o’rinda ikkinchi misrada Allohning buyrug’ini eslatib, ushbu buyruqqa da’vat etadi. Hamda har bir bandda bu misrani takror ta’kidlaydi. “Ummat bo’lsang eshtib durud ayting do’stlar” chorlovi orqali Qur’oni Karimning “Ahzob” surasi, 56-oyatiga ishora qilinmoqda. Unda Alloh: “Albatta, Alloh va uning farishtalari payg’ambarga salavot ayturlar. Ey mo’minlar! Sizlar ham u zotga salotu salom aytingiz”,-deya marhamat qiladi. [19;426] Durud bu maqtov, alqash, salom aytish demakdir. Bu xususta payg’ambarimizning o’zlari ham bir nechta hadislarda aytib o’tganlar. Ahmad Yassaviy o’zini chin ummat bilgan har qanday inson Rasul haqlarida eshtiganda albatta, durud – salovat aytishi kerakligiga da’vat qilmoqda. Keyingi misrada payg’ambarimizning olamlarga rahmat qilib yuborilgan nabi ekanliklari nazarda tutilib, Anbiyo surasi, 107-oyatiga dalolat qilinadi: “Ey Muhammad, Biz sizni butun olamlarga ayni rahmat qilib yuborganmiz”-, [19;331] jumlasini aynan hikmat misrasidagi “rahmatan lil olamin” so’zlariga muvofiq keltiriladi. “Hikoyati me’roj”ning keyingi bandlarida me’roj hodisasi tafsilotlari bayon etiladi. Jabroil alayhissalomning Buroq olib kelganliklari, Quddusdagi Aqso masjidiga borib, barcha payg’ambarlarning ruhi yig’ilib, u kishiga ergashib namoz o’qiganliklari, so’ngra Sidratul muntahoga ko’tarilganliklari tasvirlanadi. Sidratul muntahodan muqarrab farishtalar ham o’ta olmasliklari shoir tomonidan jo’shqin uslubda ifodalanadi.

Haq soridin nido keldi “arini” meni,

Ey habibim, menga qarab kelgil beri

Mahram qilay xos sirrimga emdi seni

Chin ummatsen, eshtib durud ayting do‘stlar. [18;73]

Mazkur bandning ilk misrasida ta’kidlangan “arini” kalimasi orqali A’rof surasi, 143-oyatiga ishora qilinmoqda. Ushbu oyat Muso alayhissalom va Alloh o‘rtasidagi voqeaga dalolat qiladiki, unda Muso payg‘ambar Allohdan o‘z yuzini ko‘rsatishini so‘raganligi hamda Alloh tog‘ga nazar solganida tog‘ parchalanganligi hodisasi tasvirlanadi. Ayonlashadiki, Alloh Taoloni foniy ko‘z bilan ko‘rib bo‘lmaydi. Yuqorida zikr etilgan hikmatda ham Alloh o‘z Rasulini huzuriga chorlashdek yuksak sharafiga safarbar etganligining guvohi bo‘lamiz. Shuningdek, Haqdan chaqiriq kelganligi, Muhammad alayhissalom Alloh bilan so‘zlashish (diydorlashish) baxtiga musharraf bo‘lganliklari bayon etiladi. Hamda, albatta, olamlarga rahmat insonga yana durud aytishga da‘vat qilinadi. Ushbu takror jumla hikoyatda alohida badiiy-funksional ahamiyatga ega bo‘lib, muallifning Rasuliga nisbatan cheksiz muhabbatini ifodalaydi. Keyingi jumalarda shu paytgacha bunday maqom hech kimga nasib etmagani shoir tomonidan yuqori pafoslarda tasvirlanadi:”Mundog‘ maqom hech kimga yo‘q, valloh-billoh”,- misralari fikrimizni asoslaydi. Me’roj hikoyatining keyingi misralari mazmunida shoir ushbu hodisaning chin haqligini ta’kidlab, bu so‘zlar faqat munofiqlargagina yoqmasligini va inkor etib so‘ng pushaymonlikka yuz tutish foydasizligini bayon etadi. Islom tarixidan ma’lumki, me’roj tunida Alloh Rasuliga nimani so‘rasa ijobat etishini bildiradi. Ushbu suhbatni ulug‘ shoir quyidagicha ifodalaydi:

Xudo aydi: mehmon bo‘lib kelding manga,

Qilib xushnud hojatingni beroy sanga.

Qancha bo‘lsa hojatingni oyg‘il manga,

Chin ummatsen, eshtib durud ayting do‘stlar. [18;73]

Sarvari koinot o‘zlari uchun sarvat so‘ramadilar yoki umr tilamadilar. Albatta, ummatlari uchun mag‘firat so‘radilar.

Rasul aydi: tilagonim osiy ummat,

Balohatdin qirq yoshini qilg‘il rahmat.

Ey Xudoyo, sandin rahmat, mandin shafqat,

Chin ummatsen, eshtib durud ayting do‘stlar. [18;73]

Misralar mazmunidan ayonki, Rasulimiz ummatlarning gunohini tilab, ular uchun rahmat so‘raganliklarini so‘fiy shoir yuksak hurmat bilan qalamga oladi va qirq yoshga yetganlarga mag‘firat so‘raganliklari ma’lum qilinadi. Keyingi bandlarda ellik, oltmish, yetmish, sakson, to‘qson yoshga kirgan bandalar avf etilishi aytiladi.

Qul qarisa xoja berur “xatti barot”

Bandam bersa, men bermasam manga uyot

Ey habibim, xushnud bo‘lg‘il sen bo‘lg‘in shod,

Chin ummatsen, eshtib durud ayting do‘stlar. [18;74]

Hikmatdagi “xatti barot” jumlası qulning o‘z xojasi ozodlik berganligi haqidagi hujjatni ifodalaydi, ayonlashadiki, Alloh ham keksaygan bandalariga rahm qiladi, afv etadi. Shuningdek, hikoyat so‘ngida muallif insonlarga nasihat ruhida me‘rojning haqiqatligini ta‘kidlab, uni rad etib munofiqlarga ulfat bo‘lmaslikka da‘vat etadi hamda bobosi Arslon bobdan omonatni olganligi xususidagi tafsilotni keltirib o‘tadi va Muhammad alayhissalomga farzand, ummat bo‘lganligi uchun mislsiz shukronalik ruhida misralar bilan hikoyatni yakunlaydi. Me‘roj hodisasi Islom tarixida nihoyatda olamshumul ahamiyat kasb etibgina qolmay, ushbu voqea adabiyotda va she‘riyatda ham o‘z o‘rniga egadir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Abdulqahhor Shoshiy. Avliyolar kitobi. Print-Group nashriyoti. Toshkent, 2024.
2. Ахмад Яссавий. Девони Ҳикмат. Тошкент: “Мовароуннахр”. 2004.
3. Ахмад Яссавий. Хикматлар.-Тошкент: Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1991.
4. Алишер Навоий асарлари тилининг изоҳли луғати. Тўрт томлик. 3-том. - Тошкент : “Фан”, 1984.
5. Вохидов Р., Махмудов М. Иймон-қалб гавҳари. Тошкент: “Маънавият”. 1998.
6. Imom Buxoriy. Al-adab al-mufrad. www.ziyouz.comkutubxonasi
7. Комилов Н. Тасаввуф. Биринчи китоб.- Тошкент: Абдулла Кодирий номидаги халқ мероси нашриёти, 1994.
8. Комилов Н. Тасаввуф. Иккинчи китоб. Тавҳид асрори.- Тошкент: Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат ҳамда “ Ўзбекистон ” нашриётлари, 1999.
9. Комилов Н. Тафаккур қарвонлари. Т.: Маънавият, 1999
10. Махмуд Асъад Жўшон. Зикруллоҳнинг фазилатлари. Тошкент: “Сано-стандарт”. 2019.
11. Усмон Турар. Тасаввуф тарихи.
12. Ҳаққул И. Тасаввуф ва шеърият. – Т.: АСН, 1991.
13. Ҳаққул И. Ирфон ва идрок. – Т.: Маънавият, 1998.
14. Ҳаққул И. Тасаввуф сабоклари. – Бухоро, 2000.
15. Ҳаққул И. // Хакикат йўлини тутай десанг...// Тасаввуф ва шеърият.- Тошкент: Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа бирлашмаси. 1991.
16. Ҳаққул И. Такдир ва тафаккур.- Тошкент: “Шарқ”, 2007.
17. Ҳомиджон Ҳомидий. Тасаввуф алломалари.- Тошкент: “Шарқ”, 2009.

18. Хожа Аҳмад Яссавий. Девони ҳикмат. Т., “Наврўз” нашриёти. 2018.

19. Шайх Абдулазиз Мансур. Қуръони Карим маъноларининг таржима ва тафсири. Тошкент: “Мунир” нашриёти.

20. Шайх Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф. Тафсири ҳилол. Т., “Ҳилол” нашр. 2023.